א THE CHAPTER OF MANNA / פרשת המן 🦫

The commentators cite *Yerushalmi* that one who recites this chapter every day is assured that his food will not be lacking. *Levush* explains that this chapter teaches that God provides each day's sustenance — just as He provided the manna each day in the Wilderness.

Many recite the following paragraph before the שְׁבֶשׁת הַפֵּן [it is omitted on the Sabbath and Festivals].

מחל א in the Your will, Hashem, our God and the God of our forefathers, that you prepare a livelihood for Your entire people, the House of Israel — and my livelihood and the livelihood of the members of my household among them — with ease and not with pain, with honor and not with disgrace, in a permissible and not in a forbidden manner, so that we will be able to perform Your service and study Your Torah, as You nourished our forefathers in the Wilderness, in a desolate and arid land.

יְּהִי רָעוֹן מְלְּפָנֶיךּ, יהוה אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, שֶׁתַּוְמִין פַּרְנָסָה לְּכָל עַמְּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל, וּפַרְנָסָתִי וּפַרְנָסַת אַנְשֵׁי בֵיתִי בִּכְלָלָם, בְּנָחַת וְלֹא בְצֵעַר, בְּכָבוֹד וְלֹא בְבִזּיִי, בְּהֶתֵר וְלֹא בְאַפוּר בְּכִבוֹד וְלֹא בְבִזּיִי, בְּהֶתֵר וְלֹא בְאִפוּר — בְּנוֹד וְלֹא בְנִינוּ לַעֲבד עֲבֹדְתֶךְ וְלֹץמוֹד תִּוֹרָתֶךְ — בְּמוֹ שֶׁזַּנְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מָן תִּוֹרָתֶךְ – בְּמוֹ שֶׁזַּנְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ מָן בַּמִּדבר, בִּאֵרִץ צִיָּה וַעֲרַבָה.

– שמות טז:ד־לו / Exodus 16:4-36 –

ַטז] רְנַיָּאמֶר יהוה אֶל־משֶׁה הִנְנִּי מַמְטְיר לַכֶּם לֶחֶם מִן לְּמְשֵׁה הָא אֲנָא מָחֵית לְכוֹן לַחְמָא מִן הַשְּׁמִּים וְנָצָא הָעֶם וְלֵקְטוּ הְבַר־יִוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַשֶּׁנּוּ הְיִבֶּר יִוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַשֶּׁנּוּ הְיִבֶּר יְוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַשֶּׁנּוּ הְיִבָּר יְוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַשֶּׁנּוּ הְיִבְּכוּן שִׁיְּכוּן שְׁמִיּיִא וְיִפְּקוּן עַמָּא וְיִלְקְטוּן פִּתְנָם יוֹם בְּיוֹמֵה בְּרִיל דַאֲנַשִּינּוּן הַיְּהָכוּן בְּיְבִּיאוּ בְּיְוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהַכֶּינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבְיאוּ בְּיוֹם הַשְׁשִׁי וְהַכֵּינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבְיאוּ בְּיוֹמֵא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן יֶת דִּי יַיִּתוֹן בְּּוֹם בְּיוֹמֵא שְׁתִיתָאָה וִיתַקְּנוּן יֶת דִּי יַיִּתוֹן

בנלך בתורתי. אם ישמרו מגות הפלויות בו, שלא יומירו

ממנו ולא ילאו בשבת ללקוט:

(ד) דְבֵר יוֹם בְּיוֹמוֹ. לוֹכֶךְ מֻכִילֵת יוֹס יִלְקְטוּ בְּיוֹמוֹ, וְלֹחׁ יַלְקִטוּ הַיּוֹס לָלוֹרֶךְ מָתָר (מכילמה): לְמֵעָן אֲנַסֵּנּוּ [בּוֹ אַנַסֵּנּוּ:]

- CHUMASH TRANSLATION -

⁴Hashem said to Moshe, "Behold! — I shall **rain down** for you bread from heaven; let the people go out and gather each day's portion on its day, so that I can test **it**, whether **it** will follow My teaching or not. ⁵And it shall be on the sixth day that they shall prepare what they bring,

- ONKELOS ELUCIDATED -

- 4. הָאַ אָנָא מְחֵית וּיִ לְמֹשֶׁה Hashem said to Moshe, הָא אַנָא מְחֵית הָּא אַנָא מְחֵית לְּכוּן "Behold! I shall bring down הְיִּפְּקוּן עַמָּא מִן שְׁמֵּיִּא bread from heaven; הוְיִּפְקוּן עַמָּא מִן שְׁמֵּיִּא let the people go out הְיִּלְקְטוּן בְּתְּנֶם יוֹם בְּיוֹמֵה and gather each day's portion on its day, בְּדִיל דְאֲנַסִינוּן so that I can test them or not. בּיְהָכוּן בְּאוֹרְיְתִי אִם לָא whether they will follow My teaching or not. [6]
- 5. יִיהֵי בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה And it shall be on the sixth day, i.e. Friday, וִיתַקנון יָת דִּי יַיְתוֹן that they shall prepare what
- 4. The word מְמְטִיר would seem to mean "make rain," and Ibn Ezra explains that the Torah uses this term because the manna came down like rain. Onkelos, however, renders it מָּחָר, bring down. Ramban suggests that the word מְמָיר ("rain") essentially means "something that comes down," and thus can be used for anything that descends from above. For further discussion of Onkelos' view, see above, 9:23 note 26.
- 5. *Ibn Ezra* interprets the word לָּחָם in this verse as "food," since the manna was not bread, but a substance

similar to coriander seed (see v. 31 below). Onkelos, however, renders it "bread" because the people would grind it and bake it into cakes, as stated in *Bamidbar* 11:8. Anything that ultimately becomes bread is called לְּהוֹצִיא לֶּחֶם, bread, as in the verse (*Tehillim* 104:14), מִן הָאָרָץ, דְּאָרָץ, to bring forth bread from the earth (*Ramban*). 6. I.e., whether they will abide by the prohibitions against leaving any manna over for the next day or going out to gather it on Shabbos (*Rashi*). Alternatively, whether

they will maintain their faith in Me despite remaining

יְהַיָּה מִשְׁבֶּׁה עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטָוּ יָוֹם יְוֹם: יְנַיְּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהְרֹן
יְנִהֵּי עַל חַד תְּרֵין עַל הִי יִלְקְטוּן יוֹם יוֹם: יְנַאֲמֵר מֹשֶׁה וְאַהְרֹן
אָל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתִדְעִהֶּם כִּיְ יִהוְה הוֹצִיא אֶתְכֶם
לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרַמְשָׁא וְתִדְעוֹּן אֲרֵי יְיָ אַפֵּיק יָתְכוֹן
מַאָּרֶץ מִצְרָיִם: יְ וּבְצַפְּרָא וְתְדְעוֹן אֶת־בְּבְוֹד יְהוֹה בְּשָׁמְעִוֹ אֶת־
מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם: יְ וּבְצַפְּרָא וְתְחָחֵוֹן יָת יְקְבְא דִייָ בַּדְשְׁמִיעַ יָת
מַאַרְעָא דְמִצְּבְּרָא וִנְּבְצִפְּרָא וְתְחָחֵוֹן יָת יְקְבָּא דִייָ בַּדְשְׁמִיעַ יְת

מְצְרָיִם. לְפִי שָׁחֲמַרְהֶּם לָנוּ "פִּי הוֹצַאְמֶם אוֹמָנוּ" (לעיל פסוק

ג), פֵּדְעוּ פִּי לֹח חֲנַחְנוּ הַמּוֹזִיחִים, אֶפָּׁח ה' הוֹנִיח אֶקְכֶם, שֶׁיְנִּיוּ

לָכֶם אֶת הַשְּּלָיוּ: (ז) וּבֹקַר וּיְרְאִיתָם. לֹח עַל הַפָּבוֹד שֶׁנְחֲמֵר

"וְהְבֵּה בְּבוֹד ה' נִרְאָה בָּעָנִן" (לעיל פסוק יו, נֶחֲמֵר. אֶפָּח בָּדְ חָמֵר

לָסֶם: "עַרֶב וְיִדַעְהֶּם" פִּי הַיְּכוֹלֶת בְּיָדוֹ לִימֵן פַּחְחַבְּכָם, וּבָּשֶׂר

יִמֵּן, חַבְּר לֹח בְּפָנִים מְחִירוֹת יִמְנָבֶּה לָכֶס, כִּי שֶׁלֹח בְּהוֹנֵן שְׁחַבְּקֹה הֹפֹר אוֹחוֹ, וּמבּרם מלחה. והלחם שִׁשְׁאלמִם ללוֹרְהְ, בּירִידִמוֹ לבּקר

תַרְאוּ אָת כָּבוֹד אוֹר פַנִיו, שַיוֹרִידָהוּ לָכֶם דְּרֶךְ חְבָּה בַּבּקֵר שַיָּשׁ

(ה) וְהָנָה מִשְׁנֶּה. לֵּיּוֹס וְלַמֶּחֲרָת: מִשְׁנֶּה. עַל שְׁכִיּוּ רְגִילִּיס לְלְּקוֹט יוֹס יוֹס שֶׁל שְׁלָר יְמוֹח הַשְּׁבָּה. וְחֹמֵר חֲנִי: "חֲשֶׁר יָבִיחוּ וְיְסִיָּה מִשְׁנֶה", לְחַׁחַר שְׁיִבִּיחוּ יִמְלְחוּ מִשְׁנֶה בְּמְּדִירָה עַל חֲשֶׁר יִּנְסִיּה מִשְׁנֶה" (לְּחַחַר שְׁיִבִּיחוּ יִוֹס", וְחָהוּ "לָקְמוּ לָחֶס מִשְׁנֶה" (להלן פסוק כב), בּלְקִיטְתוֹ הָיָס יִמְיָס יִמְיָס מִשְׁנֶה. וְזָהוּ "עַל בַּן הוּחֹ לוֹמֵן לֶכֶס בִּיוֹס הַשְּׁבָּה לָמָלּחוֹת הָעוֹמֶי (שְׁס פסוק כמ), מוֹמֵן לֶכֶס בְּרָכָה, פִּייִם בְּיִים לְלָהֶס יוֹמִיס: (וּ) פּרִיב. בְּמוֹ לְעַרָב: וְיִדְעָהָם בִּי ה׳ הוֹצִיא אַתְבֶם מֵאָרֵץ עֵּרָב. כְּמוֹ לְעָרָב: וְיִדְעָהָם בִּי ה׳ הוֹצִיא אַתְבֶם מֵאָרֵץ עֵרָב. כְּמוֹ לְעָרָב: וְיִדְעָהָם בִּי ה׳ הוֹצִיא אַתְבַם מֵאָרֵץ

- CHUMASH TRANSLATION -

and it will be double what they gather every day."

⁶Moshe and Aharon said to all the Children of Israel, "Evening, you shall know that Hashem took you out of the land of Egypt. ⁷And morning you will see the glory of Hashem, though **He hears** your

- ONKELOS ELUCIDATED

they bring, $^{[7]}$ ויהֵי עַל חַד הְּבִין — and shall find that it will be twice as much על דִּי יִלְּקְטוּן יוֹם יוֹם — as what they gather every day. $^{"[8]}$

- 6. אַמָּר מֹשֶׁה וְאַהָּרוֹ לְּכָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Moshe and Aharon said to all the Children of Israel, בַּרַמְשָׁא וְתִּדְעוּן "IN THE evening, you shall know בְּרֵיִי יָיִ אַבִּיך יִתְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרִים that Hashem is the One Who took you out of the land of Egypt. [9]
- 7. וּבְצַפְּרָא And IN THE morning וְתֶּחֲזוֹן יָת יְקָרָא דֵייִ you shall see the glory of Hashem, בַּד שָׁמִיעַ קַרָמוֹהִי יָת

in the Wilderness with no access to food, forced to rely on a daily miracle of bread from Heaven (Ramban). [See Kli Yakar who reconciles the two approaches.]

7. For the Hebrew וְהֶבִינוּ, they shall prepare, Onkelos uses the verb ייַתַקְּנוּן — a term that more literally means "they shall fix" — referring to physical preparation of the food, such as by cooking or baking it. Targum Yonasan, however, uses the verb ויוַמְנוּן, which connotes mental preparation, i.e., designating the food for Shabbos use. The latter translation reflects the view of Rabbah in the Gemara (Beitzah 2b), that this verse teaches that the Shabbos foods must be designated before Shabbos (הַבַּנַה דְּרַבַּה). The verse thus instructs that they shall prepare the extra manna by designating it for Shabbos use. Onkelos, though, concurs with other Amoraim in the Gemara there who hold that there is no such requirement. Accordingly, the verse means simply that they will need to cook the Shabbos portion on Friday, since cooking is prohibited on Shabbos (Nefesh HaGer; Bircas Ish). 8. Although they will gather the same amount on Friday as on other days, when they measure it at home

it will come to a double portion - one for Friday and

another for Shabbos (Rashi).

- 9. You complained to us (Moshe and Aharon) "for *you* took us out to this Wilderness to kill this entire congregation by famine." In the evening, Hashem will provide you meat in this Wilderness, and that miracle will make you recognize that it was He, not us, Who redeemed you from Egypt (*Rashi; Ramban*).
- 10. Ramban explains that the miracle of the manna that came in the morning was of a different dimension than the miracle of the meat that came in the evening. The meat consisted of existing pheasants that were blown into the Wilderness from the sea. By showing that He could grant their desire even in the Wilderness, Hashem demonstrated His mastery over nature. The manna, however, was a creation that Hashem had brought into being specifically for the purpose of feeding them. Those meriting to witness the astonishing miracle of Hashem creating something new are said to "see Hashem's glory." Ramban notes that Onkelos supports this approach, since he translates the verse literally, rather than saying, "Hashem's glory will be revealed to you." Since Onkelos usually does not mention "seeing" Hashem's glory, the point here must be that they would recognize His glory. [See also R' Avraham

תְּלְצְּמָתְכוֹן עַל יִיָּ וְנַחְנוּ טֶּה בִּי תַלֶּינוּ [תלונו כּ] עָלֵינוּ:

תְּרְצַמָּתְכוֹן עַל יִיָּ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי אִתְרָעַמְתִּוּן עַל יִיָּ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי אִתְרָעַמְתִּוּן עַל יִיָּ וְנַחְנָא מָה אֲרֵי אִתְרָעַמְתִּוּן עַל יִיָּ וְנַחְנָא מָה בְּרְיִתִּן יְיָ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמִיכַל וְלֶחְמָא בַּבְּבְרְא לְמִיכַל וְלֶחְמָא בַּבְּבְרְא לְמִסְבַּע בִּדְיֹתִן יִיָּ לְכוֹן בְּרַמְשָׁא בִּסְרָא לְמִיכַל וְלָחְמָא בִּבְּבְרְא לְמִסְבַּע בִּדְיֹתִן יִיְ יְהוֹה אֶתְרְאָמִין בְּרָמִייִ יְת תְּרְצָמָתְכוֹן דִּי אַתּוֹן מִתְּרָצְמִין עַלְיִנוּ וְנַחְנוּ עָל מִימְרָא דִייִּ עַל־יהוְה:
עַלִיוּ וְנַחְנָא מָא לָא צְלֵנָא חָרְצְמָתְכוֹן אֶלְמִים עַל מִימְרָא דִייִּ עַל־יהוְה:
עַלִיוּ וְנַחְנָא מָא לָא צְלֵנָא חָרְצְמָתְכוֹן אֶלְמִים עַל מִימְרָא דִייִּ

מַּשְׁמַע מַּלִּינוּ אָת אַחַרִים, בְּמוֹ בַּמִרְבְּלִים ״וַיַּלִּינוּ עַלְיוּ אָת בְּלַרִּ הַשְּׁר לְּשֵׁבְל. וְלֹח לָשׁבְּינוּ עָלְיוּ אָת הַחָרִים, בְּמוֹ בַּמִרְבָּלִים ״וַיַּלִּינוּ עָלְיוּ אָת בְּקֹרָ תוֹרָה דֶּכֶּךְ אָרֶן שָׁאֵין אוֹרְלִין בָּשָׂר לְשׁוֹבֵע. וּמָה רָאָה לְחוֹרִיד לָחֶס בַּבּקְר וּבָשָׂר בָּשֶׂר בָּשֶׁר שָׁהַלְּחֶס שָׁאֲלוּ בְּהוֹנְן, שָׁחִי אַחָּטְּלּ לוֹ לָאָדָס בְּלֹח לָחֶס, אֲבָל בָּשֶׂר שָׁהָלוּ שָׁלֹּוּ שָׁלֹח כְּחוֹנְן, שָׁהַיְּבֵּ בְּמִמוֹת הָיוּ לָהֶס, וְעוֹד שֶׁהָיָה אָפָשָׁר לָהֶס בְּלֹח בָּשְׂר, לְפִיכֵּךְ בָּמֵן לָהֶס בִּשְׁתַת עוֹרָח שֶׁלֹּה רְהוֹנְן ווומח עה.ו: אֲשֶׁר אַתָּם בַּשִּׂרְנִים עָלָיוּו. אָת הָאֲחֶרִים הַשִּׁוֹמְעִים אָקְכֶס מִקְּלוֹנְנִים: שְׁטוֹת וֹכִיץ: שְׁהָּחָן לַהַכִּינוֹ, וְטֵל מִלְמְעָלָה וְטֵל מִלְמַשָּה בְּמוּנְה בְּקוֹ מִכְּטִל וֹמִילֹחֹ; שֶׁת הְּלְּבְּתִיכֶּם עַל ה׳. בְּמוֹ הְטַל מִלְיבוּ בְּּתִּ הְּלְּבִּתִיכֶּם עַל ה׳. בְּמוֹ הְטֵל כִּלְ הֹי. בְּמוֹ הְטַל כִּל ה׳: וְנַחְנוּ בָּהוֹ. מָה הְצַיְכְם וּלְבִינִם וּבְּלוֹמִיכֶם וְעֵרֶב שְׁבְּרִימוֹ עַלִּינוּ אָת בַּכּל, אֶת בְּנִיכֶם וּלְבֵיכֶם וּבְּלוֹמֵיכֶם וְעֵרֶב רָב. וְעֵל כָּרְחִי חֵלִי חָלִי לְּכָּרְם עְּלְבִּיתוֹ שֻׁהְּלוֹנוּ בְּבְּלְשׁוֹ בְּלְשׁוֹ הְבִּלְּחִי בְּלְשׁוֹ הְבִּיתוֹ שְׁהְעֹלוּ מִבְּכִי וְבְּלְבּוֹ בְּלְשׁוֹ הְבִּלְנוֹת בְּבִּיתוֹ בְּלְשׁוֹ בְּנִקְלְת יְעָלִם עַל מִשְׁה" (להלן יז, גו. אוֹ אִם סִיָּה דְּגוֹשׁ וְחֵיִן בּוֹ בִּלְבוֹן בִּלְבִלְת יִבְלִנוֹנוּ, הַיִּימִי מִפְּרָשׁוֹ לְשׁוֹן מִּמְלוֹכִנוּ. עַכְבָּיִוֹ הּוֹל יִיִּים וּנִיבְר הַיְבִּיתוֹ לָשׁוֹן מִתְּלוֹכִנוּ. עַכְבָּיִוֹ הּוֹל בּוֹן בִּלְבִילוּ בְּלִּבֹין הִּתְלוֹכִנוּ. עַכְבָּיִוֹ הּוֹל יִיבִּיִים בְּבִּיוֹ הָּוֹלְיוֹ בְּוֹ

—— CHUMASH TRANSLATION -

complaints against Hashem — for what are we that you should incite complaints against us?" 8 And Moshe said, "When, in the evening, Hashem shall give you meat to eat and in the morning bread to satiety, though Hashem hears your complaints that you incite against Him — for what are we? — not against us are your complaints, but against Hashem!"

- ONKELOS ELUCIDATED

אָרְעֵמְתְכוֹן עַל יִיָ — though your complaints against Hashem Is Heard before him — וְנַחְנָא מָה — for what are we אָרָר שְׁמְהוֹן עַלְנָא — that you have complained against us?"[11]

8. בּדְיִתּן יִי לְכּוֹן בְּרַמְשָׁא — And Moshe said further, בּקירָא לְמִיכֵּל בּיְרָאָן יִי לְכּוֹן בְּרַמְשָׁא — "You shall know that Hashem took you out of Egypt when, in the evening, Hashem shall give you meat to eat, Egypt when, in the evening, Hashem shall give you meat to eat, בּבְּבָּרָא לְמִּיְבַּע — and you shall see the glory of Hashem when in the morning He shall give you bread to satiety, בַּד שְׁמִיע בַּיִּ שְׁמִיע — though before Hashem are Heard your complaints — בְּדִי מִיְרָעְמִיְרְנוֹן — that you COMPLAIN against Him — בְּיִ אַלְּוָא תְּרְעֵמְתְכוֹן — for what are we? — בְּיִמִיְרָנוֹן שֵׁלְנָא תְּרְעֵמְתְכוֹן — but against the word of Hashem!" (13)

ben HaRambam; and see further, note 15.]

Rashi, however, explains that the expression "see Hashem's glory" is used in a borrowed sense, and means that Hashem gave the manna lovingly, "with a shining countenance," since their request for bread had been justified, as it is a basic necessity. By contrast, Hashem sent meat "without a shining countenance," since their request for meat had been unjustified, as it is a luxury, and moreover, they actually had animals to eat. Thus, the manna was given in the morning, with ample time to prepare it for consumption, and it came wrapped between layers of dew; but the meat was given in the evening, when preparing it was burdensome.

11. [I.e., although you directed your complaints toward us, they are actually complaints against Hashem, since we have no stature.] Onkelos' translation fits with the written version of the verse, חלונו, you complain. Rashi

notes, however, that since the word is read as חַלִּינוּ, it must mean *you incite complaints*. See *Pas'shegen*.

12. Elucidation follows *Ramban*, who explains that here Moshe elaborated on the statement that he and Aharon had made in the previous verses.

Moshe mentioned "satiety" only with bread because it is appropriate to eat bread to satiety, but meat should be eaten in moderation (*Rashi*).

13. Simply, Moshe seems to mean that whatever he and Aharon had done was by Hashem's command, so any complaint against them was automatically a challenge to Hashem's Word (Parshegen). According to Akeidas Yitzchak (Shaar 31), who explains that "the Word of Hashem" refers to His Providence [הַשְּׁנְּחַבּוּ], the point here would be that the people's complaint was against Hashem's management of their affairs. Ramban

בְּלְוֹד יהוֹה נִרְאָה בֶּעָנָן: פּ יִקרא דִייַ אָתְגָּלִי בַּעַנָּא:

ששי יא וַיְדַבֵּר יהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵמימָר: יבּ שְׁמַּעְתִּי אֶת־הְּלוּנֹתְ יא וּמַלִּיל יְיָ עם משָׁה לְמִימָר: יבּ שְׁמִיעַ קְּדָמִי יָת תִּרְצְמָת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבָּר אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם הְּאַרְלוּ בָּטְּר וּבַבְּכֶּר תִּשְׂבְעוּ־לָחֶם וִידַעְהֶּם כִּי אֲנִי יהוָה אֶלְהֵיכֶם: וּבְצַפְּרָא תִּשְׂבְּעוּן לַחְמָא וְתִדְעוּן אֲרִי אֲנָא יִיָ אֶלָהֵכוֹן: אֵלְהֵכוֹן: אֶלָהִכוֹן:

— CHUMASH TRANSLATION —

⁹Moshe said to Aharon, "Say to the entire assembly of the Children of Israel, 'Approach before of Hashem, for **He has heard** your complaints.' " ¹⁰It was when Aharon spoke to the entire assembly of the Children of Israel that they turned to the Wilderness and behold! — the glory of Hashem **appeared** in a cloud.

¹¹Hashem spoke to Moshe, saying, ¹²"I have heard the complaints of the Children of Israel. Speak to them, saying, 'In the afternoon you shall eat meat and in the morning you shall be sated with bread, and you shall know that I am Hashem, your God.'"

— ONKELOS ELUCIDATED -

- 9. וְאָמֵר לְּכָל Moshe said to Aharon, אַמֵּר לְכָל "Say to the entire assembly of the Children of Israel, קרובו קֵדִם יִי 'Approach to stand before Hashem, אַרִי שְׁמִיעַ קַדְמוֹהִי יָת הַּרְעֲמָתְכוֹן for your complaints Are HEARD BEFORE HIM.'"
- 10. וְהָנְה כֵּד מֵלִּיל אֵהֶרן It was when Aharon spoke לְּכָּל to the entire assembly of the Children of Israel וְאִהְפְּנִיוּ לְמֵּדְבְּרָא that they turned to the Wilderness וְאִהְפְנִיוּ לְמֵדְבְּרָא and behold! the glory of Hashem WAS REVEALED in a cloud.[15]
- 11. ומַליל יְיָ עם משָה לְמֵימָר Hashem spoke to Moshe, saying,
- 12. שְׁמִיעַ קֵּרְמֵי וְת תְּרְצָּמָת בְּנִי וִשְּרָאֵל "The complaints of the Children of Israel HAVE BEEN HEARD BEFORE ME. מַלֵּיל Speak to them, saying, בֵּין שִּמְשַּיָּא תֵּיכְלוּן Speak to them, saying, בִּין שִמְשַּיָּא תֵּיכְלוּן In the afternoon you shall eat meat וּבְצַבְּרָא and in the morning you shall be sated with bread, הוון בְּלַרָּבוֹן בְּיִרְאַנִין אֲרֵי אֲנָא יִי אֱלָהַכוֹן and you shall know that I am Hashem, your God.'"

(Bereishis 46:1), however, asserts that Onkelos has a Kabbalistic reason for saying "against the Word of Hashem" rather than simply "against Hashem."

14. I.e., to the place where the cloud will descend and allow His glory to be revealed (*Rashi*).

15. As a rule, Onkelos avoids the literal translation that Hashem "appeared," so as not to give the impression

that Hashem can be seen. Rather, he translates that the Presence of Hashem became *revealed* to the people. Above in v. 7, however, Onkelos translates literally as *you will see the glory of Hashem*, because there the idea is that the people would *recognize* Hashem's greatness through His giving of the manna (see note 10).

16. See Rashi cited in note 12.

יג וַיְהִי בָעֶּרֶב וַתַּעֵל הַשְּׂלֶּו וַתְּכֵס אֶת־הַמֵּחְנֶה וּבַבּּקֶר
יג וַהָּנָה בְּרַמְשָׁא וּסְלֵּיקַת סְלָיו וַחֲפֶּת יָת מַשְׁרִיתָא וּבְצַפְּרָא
הָּנְתְה שִׁכְבַת הַשָּׁל סָבֶיב לַמַּוְחֲנֶה: ידּ וַתַּעַל שִׁכְבַת הַשָּׂל
הָנָת נָחָתַת טַלָּא סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא: ידּ וּסְלֵיקַת נָחָתַת טַלְּא
וְהִבֵּה עַל־פְּנֵיְ הַמִּדְבָּר הַקְּק מְקַלַּף הַיְעְדֵק כְּבְּכִיר עַל־הָאָרֶץ:
וְהָא עַל אַפֵּי מִדְבָּרָא הַעְּדֵּק מְקַלַּף הַעְדֵק בְּעְדֵק בְּעְלִידָא עַל אַרְעָא:
יבּייר

נ״א: דְגִיר*

"בח

לומַר "מְחוּסְפָּס" לְשׁוֹן חֲפִיסְה וּדְלוּסְקְמָח שֻׁבְּלְשׁוֹן מִשְׁיָה וּבֹה מֹיטח הֹי. בְּשְׁבְּקְחָ מִשְׁבָּה מִשְׁכְבָּה הַפָּעֹ רָחוּ שְׁבָּלְשׁוֹן מִשְׁיָה וּבֹה מִיטח כ.. בְּשָׁבְּקְבָּנְה מִשְׁכְבַּת הַפָּעֹ רָחוּ שְׁבָּיְה דָּבָּר דַּק מְחוּסְפָּס מְּרְבֵּס: "מְּלְבְּוֹ" גִילִיד" בְּבְּבּוֹר. "בְּפִוֹר" גִילִיד" מְּלְבְּיִי גְר" (ישְׁמִיס כִּוְ ט). וְסִּוּחׁ מִין צָבַש שְׁחוֹר, "דְּעִבְּק בְּגִיר", "בְּּתַבְּי (ישְׁמִיס כִּוְ ט). וְסִּוּחׁ מִין צָבַש שְׁחוֹר, בְּבְּבִּר בְּגִיר וְבִּיְרְנִיךְ (חוֹלִין פּח:). "דַּעְדַּק בְּבְּבוֹר", שְׁמִיר בְּגִיר וְשׁוֹכֵב מוּגְּלְד בְּבְּיִר מִיל הָעָלְידְ עֵּלְרִי מִין מִּירוּשׁוֹ, "דַּק בְּפִּפוֹר", שְׁטִיה בָּגִיר וְשׁוֹכֵב מוּגְּלְד בְּקְ מִילְמָעְלָה. בְּבָּר בִּיְ מִילְמָעְלָה. בְּבָּר דְּק מִינְשִׁיִלְה. בְּבִּר בְּיִם מִלְּמִשְׁלָה בִּבְּבְּבוֹר", שְׁטִיה קַלְּנִיד בְּלִיד דְּק מִלְמָעְלָה. בְּבִּר בְּיִבְּי מִינְבִיים בְּבִּבוֹר", שְׁמִירְבֵּם אָנְקְלְוֹם פּוֹשְׁכִי מִשְׁ מִלְּמָלְה בְּבְּבִּי מִינְבְּיִר שְׁלִי בְּיִבְּי מִינְבְּיִים בְּיִים שְׁלִים מִּנְבְיִים בְּבִּים מִּלְּיִם מִּבְּיִבְּים אָבְּיִים מִינִים בְּבִּים בְּבִּים מִּבְּיִים בְּבִּים מִּבְּים מִּבְּיִים בְּבִים בְּבִּים אָנְיִים בְּבִּים בּבּים בְּבִּים מִּבְּים בְּבִּים מִינִים בְּבִּים אְנִיבְּיִים בְּבִּים מִּבְּים מִּבְּיִים בְּבִים בְּבִּים מִּבְּיִם בְּבִּים מִּבְּיִים בְּבִּים מִּבְּיִים בְּבִּים אִנְיִים בְּבִּים לְּבִיים בְּבִּים מְּבִּים מִּבְּים מִּבְּיִים בְּבִּים לְּבִּים לְּבִּיִים בְּבִּים בְּבִּים לְּבִּים מִּבְּיִים בְּבִּים לְבִּים בְּבִּים בְּבִּים לְּבִּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבִּים לְבִּים בְּבִים בְּבִּים בְּבִּים בְּבִּים לְּבִּים בְּבִּבְים לְּבִּים בְּבְּבְּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבְּיבְּים בְּבְּבִּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבְּבְּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבִּבְּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבְּבְּים בְּבּים בְּבִּים בְּבִּים בְּבּים בְּבִּים בְּבְּים בְּבּים בְּבּים בְּיִּים בְּבְּים בְּבְּים בְּבְּים בְּבְּיִים בְּבִּים בְּבְּים בְּבְּיבְּיִים בְּבְּיבְייִּים בְּבְּיבְּים בְּבּים בְּיִים בְּיִים בְּבְּבְּבְּים בְּבְּיבְּיִים בְּבְּבְּבְיּים בְּיִים בְּבְ

— CHUMASH TRANSLATION —

that the pheasant ascended and covered the camp; and in the morning there was a layer of dew around the camp.

14 The layer of dew ascended and behold! — upon the surface of the Wilderness was something thin, exposed — thin as frost on the ground.

(יג) הַשְּּלָּו. מִין שוֹף הוּח, וְשְׁמֵן מְחֹד וּיומח שהוּ: הַיְּתָה שִׁבְבַת הַשָּׁל. מִין שוֹף הוּח, וּשְׁמֵן מְחֹד וּיומח שהוּ: הַיְּתָה שִּבְבַת הַשָּׁל. כַּפֵּל שׁוֹבֵּב עַל הַמָּן, וּבְּמָקוֹם חַׁמֵר הוּח חׁוֹמֵר "וּבְּרֶדְם הַפֵּל וֹגוֹ" (במדבר יה, טו, הַפֵּל יוֹרֵד עֵל הָּחָּנָן וְהַפָּן יוֹרֵד עֵל הָחָוֹר וְיוֹרֵד עֵל עָלִיו, וְהַרֵי הוּח בְּמִנְּה וֹרְהַבָּת מִשְּׁל וֹגוֹי. בְּשָׁבַתְּה וֹרָקַת עוֹלָה הַפֵּל שׁבְּבַת הַשָּׁל וֹגוֹי. בְּשָׁבַתְּה וֹרָקַת עוֹלָה הַפֵּל שׁבְּל שְׁבָּר עַל עוֹלָה הַמָּן לִקְרַחִם הַמְּמָה, בְּדֶּבְּן עֵל עוֹלָה לִקְרַחִם עַּלַה בַּמָּנְה חַלְּה בְּמִל שִׁלְּה בְּמָן וְרָחִב בְּעֹל עוֹלָה בְּבְּבִוֹינִינִ דְּרְשׁוּ שְׁבָּבַת עוֹלֶה בְּמָל עוֹלֶה בְּמָל עוֹלָה מִמְלָיה בְּמָוֹינִר וְרָבּוֹח עֵל בְּבָּוֹ הַבְּבָּת וֹנִלְה בְּמִן וְרָחוֹב הוֹב בּת בְּפָל בְּבֵי הַבְּבָּר וֹגוֹי: דְּרָשׁוּ שְׁבָבְּר וְגוֹי: בְּבָעוֹת בּה לִתְ הָבְּר וֹגרי: בְּבְּבֹּר וֹגרי: בְּבָעוֹת בְּפָל בְּנִי הַמְּלְרָא וְיִבְּבָּת וְנִלְה בְּמִן וְרָחוֹב הְבָּב וֹיְנִיל בְּנִל בְּמָן וְרָחוֹב הְ וְבְּבוֹת בְּעֵל בְּבָּי הַבְּלְּר בְּמָן וְרָחוֹב וְרְתֹבְּה עַל בְּבָּי הַבְּבְי הְבָּב וֹבְיוֹית בְּבָּל בְּבָּל וְתְבְּבוֹת בְּבָּל בְּבָּב הְבָּב בְּעָל בְּבָּב הְבָּב הְבָּל בְּבָּב הְבְּבְל בְּבְּר וְבְבּב הְבָּב הְבָּב הְבָּב בְּבְּל בְּבְּן בְּחִוּבְה בְבְּב בְּבְּב הְבָּב בְּבְּל בְּבְּבְּב הְבָּב בְּבְּל בְּבְּבְי הְבָּב בְּבְּב בְּבְּב בְּבְּב בְּבְּב בְּבְבְּב בְּבְּב בְּבְּב בְּבְב בְבְבְּב בְּבְב בְבּבְבְּב בְבּב בְּבָּב בְבְּב בְּבְב בְּבְב בְבְּב בְּבְב בְּבְב בְבָּב בְבְּב בְּבְב בְבּב בְּבָב בְּבְּב בְּבְב בְבְּב בְבְּב בְּבְב בְבּב בְּבְב בְבּב בְּבְב בְּבְבְּב בְבְּב בְּבְב בְּבְב בְבְּב בְּבְב בְבְב בְבְּב בְבְבְב בּב בְּבְּב בְבּב בְבְב בְּבְב בְּבְב בְבּב בְבּב בְבּב בְבּב בְבְבּב בְבּב בְבְּב בְבְבָּב בְבּב בְּבְב בְּבְב בְבּב בְבּב בְבְב בְּבְב בְּבְב בְבְב בְּבּב בְבּב בְּבְב בְבְב בְבּב בְּבְב בְּבְב בְּבְב בְּבְב בְּבְב בְּבְב בְּבְב בְּבְב בְבְיב בְּבְב בְבְּבְב בְּבְבְיב בְבּב בְבּב בְּבְב בְבְבּב בּב בְּבְב בְּבְבְב ב

- ONKELOS ELUCIDATED -

- 13. וְחָנִה בְּרַמְשָׁא It was that day toward evening וּסְלֵיקַת סְלִיוּ that pheasant ascended הַחֲפָּת יָת מַשְׁרִיתָא and covered the camp; וּבְצַפְּרָא הֲוָת נָחֲתַת טֵלָא and in the morning there was a layer of dew סְחוֹר סְחוֹר לְמַשְׁרִיתָא around the camp.
- 14. יְּסְלֵּיקְת נְחֲתַת טַּלָּי When the sun rose, the layer of dew ascended יְּהָא עֵל אַפֵּי מֵּדְבְּרָא and behold! beneath the dew upon the surface of the Wilderness אַבְּיךָ מְקַלָּף was something thin like seed with its cover PEELED AWAY^[17] דַּעְדַּךְ עַל אַרְעָא thin As GIR granules, spread out LIKE FROST on the ground.^[18]
- 17. I.e., like a seed (see v. 31) whose peel has been removed (*Me'at Tzori*). This is unlike *Rashi*, who renders פַּחָּחָהָ as revealed.
- 18. The elucidation of this phrase follows *Rashi*, who explains that גיי is a certain type of granule that is used to produce black dye. The manna was actually white (as stated in v. 31), but the verse means that its seed was thin like *gir* granules; and the seeds were attached to each other, laying hardened and spread out on the ground like a coating of frost. *Rashi* notes that the verse contains no reference to *gir*, and he states that Onkelos added that term for the sake of clarification.

Ramban, however, argues that או ניד is actually a white substance like chalk or limestone that is pulverized and used to whitewash walls. Ramban further explains that there is a source in the verse for the term gir, for Onkelos sees a double meaning in the word בַּבְּבֵּר

It means "[thin] like a coating," since בְּפַרְתָּ אַרוּ is related to אָכָפַרְתָּ אָרוּ you shall coat it [inside and out with pitch] (Bereishis 6:14); and it means "like frost," as in the verse אָפַרְיְפַוּר בָּאַפֶּר יְפַוּר בָּאַפֶּר יְפַוּר בָּאַפֶּר יְפַוּר בָּאַפָּר יְפַוּר בּאַפָּר יְפַוּר 147:16). Onkelos thus translates בַּבְּפֹר twice, as he often does when a word has two meanings, and renders it בָּגִיר as gir, and also בְּגִיר, like frost. The verse thus means that the substance on the earth was "thin as gir (i.e., a coat of lime), spread out like frost on the ground."

Ramban notes, though, that the Hebrew word גיר (chalk, or limestone) would be rendered גִּיר in Aramaic (with an א at the end, like אָיר). Rather, he says, accurate versions of Onkelos read בְּגִיר in place of בְּגִיר The term בְּגִיר means "piled up" (see Onkelos above, 8:10), so the verse is saying that the manna was a thin substance $piled\ up$ like ice that has accumulated on the ground.

טוּ וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׁרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אָישׁ אֶל־אָחִיוֹ מֵן הׁוּא בֵּי לְא

טוּ וַחֲזוֹ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּאמֶרוּ נְּבֵּר לַאֲחִוּהִי מַנָּא הוּא אֲרִי לָא

יְדְעוּ מַה־הְוּא וַיִּאמֶר מֹשֶׁה אְבֹה הְוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתְן יהוֶה

יְדֵעוּ מָא הוּא וַאָּמֵר מֹשֶׁה אְהֹוּן הוּא לַחְמָא דִּי יְהַבּ יִיָּ

לְכוֹן לְמִיכָל מִי דִּין פִּתְנָּמָא דִּי פַּקּיִד יְיָ לְקִוּטוּ מִנָּה גְּבַר לְבִי לְמִיכָל מִיכָל עִמֶר לַגָּלְגֹּלְתִא מִנְיוֹ וַפְשְׁתִיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמִשְׁכְּנֵה לְפִים מִיכְלֵה עִמְרָא לְגִּלְגָּלְתָא מִנְיוֹ וַנְפְשְׁתִיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמִשְׁכְּנֵה וְמְבָּר יִיִּבְלְוֹ עִמֶר לַגָּלְגָּלְתָא מִנְיוֹ וַנְפְשְׁתִיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמִשְׁכְּנֵה לְפִים מִיכְלֵה עִמְרָא לְגִּלְגָּלְתָא מִנְיוֹ וַנְפְשְׁתִיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמִשְׁכְּנָה וְמִיבְלוֹ עִמֶר לַגָּלְגָּלְתָא מִנְיוֹ וַנְפְשְׁתִיכוֹן גְּבַר לְדִי בְמִשְׁכְּנָה וְמִבְּרְ יִישְׁרָאֵל וַיִּלְלְטוּ הַמֵּרְכָּה וְיִבְּתְ מִיִּבְלוֹ עִמִיכִוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַנִייִי יִשְׁרָאֵל וַיִּנִיכוֹן בְּבִּי וְיִבְּבְיִי יִשְׁרָאֵל וַיִּי שְׁרָאֵל וִייִּי וְשְׁרָאֵל וִייִּי וְשְׁרָאֵל וִייִי וְשְׁרָאֵל וִייִי וְשְׁרָאל וִיִּנְמִייִנִים בּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאל וִיִי וְשְׁרָאל וִיִּיְם בְּבִיבְי בִּן בְּנֵי יִשְּׁרָאל וִיּי וְּנְבְתִּים בִּי יִשְׁרָאל וִייִי וְיִבְּבְּיִי וִישְׁרָאל וִיִּים וְנִיבְּי וְשְׁרָאל וִיִּלְנִים וְּמִיבְּים בְּנִייִים בְּיִבְּיִים בְּיִי יִשְׁרָאל וְיִים וְעָבֵּרוּ בִּן בְּנִי יִשְּׁרָאל וִייִּיְלְתִים וּיִּים וְעָבֵּרוּ בִּן בְּנִי יִשְּׁרָאל וֹי וּלְבְיִים בְּיִבְּיִים בְּיִי יִשְּרָאל וְאִים וְּיִּים בְּיִיבְּיִי בְּיִיבְּיִים בְּיִיבְיִים בְּיִיבְייִים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִי יִשְּרָבוּיוֹי בִּי בְּיִבְיִים וְיִיבְּיִים בְּיִים בְּנִבְי יִשְּבְיוֹי שְּנִיי וְשְׁבְיוּי בְּיִים בְּיִים בְּנִי יִשְּרָּאל וִיּיוֹי שְּבְּיִים בְּיוֹי בְּיִיבְּיִים בְּיִים בְּיִבְּי יִישְׁרְבְּיִי וְיִיוּיְיִים בְּיִיבְּי יִייְיְבְּיִבְיי וִיּבְּיִייִים בְּיִבְּיִייִייִים בְּיִיבְּיִיוּיוּ מִיוֹי בְייִיִיְיְיִייִייִייְיִייִּיְיִיּיִייִיוּ בְּיִיוּיוּי מִינְּיִייוּיוּייִיוּ בְּיִייִייִייְיוּיוּיוּיוּיוּיוּיוּייִייִיוּי בְּיִיּ

י"כן

שָׁלָּקְטוּ כַּרְבָּה וְיֵבׁ שֶׁלָּקְטוּ מְעַט, וּכְשָׁבָּחוּ לְבִיתָס מָדְדוּ בְּעוֹמֶר אִישׁ אִישׁ מֵה שֶׁלָּקְטוּ, וּמְיָאוּ שֶׁהַמֵּרְבֶּה לִלְקוֹט לֹח הֶטְדִּיף עַל עוֹמֶר לֵבּוּלְבּוֹלֶה חָשֶׁר בְּקְהֵלוֹ, וְהַמַּמְשִיט לְלָקוֹט לֹח מָנְח חָסֵר מעוֹמר לִבּוּלֹבּוֹלִת, וזהוּ נס בְּדוֹל שַׁנְּשִׂה בּוֹ:

(טו) מָן הָּוּא. הַכָּנָת מָזוֹן הוּתֹ, כְּמוֹ "וְיַמֵן לָהֶס הַמֶּלֶךְ" (דניחֹל חֹ, הֹ: בִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא. זֶיּקְרָחוּהוּ בִּקְמוֹ: (טוֹ) עמֶר. זֵס מִדָּה: מִסְפַּר נַבְּשׁתֵיכֶם. כְּכִּי מִנְין נְפָּזוֹת זֶיֵיַ לְחִים בַּחָבֵלוֹ פִּקְחוּ, עמֵר לְכַל וּוּלְנֵּלָת: (יוֹ) הַמַּרְבֵּה וְהַמֵּמְעִיט. יֻם בַּחָבֵלוֹ פִּקְחוּ, עמֵר לְכַל וּוּלְנֵּלָת: (יוֹ) הַמַּרְבֵּה וְהַמֵּמְעִיט. יֻם

— CHUMASH TRANSLATION ——

said to one another, "It is a ration!" — for they did not know what it was. Moshe said to them, "This is the bread that Hashem has given you for eating. 16 This is the thing that Hashem has commanded, 'Gather from it, every man according to what he eats — an omer per head — according to the number of your souls, every man for each that is in his tent shall you take.'"

¹⁷The Children of Israel did so and they gathered — he who took more and he who took less —

- ONKELOS ELUCIDATED -

- 15. וַאָרָר וּנְבֶּר בּיִי יִשְּׂרָאַל The Children of Israel saw בְּאֲחוּהִי מִנָּא הוא מוֹם "It is MAN-NA!" מָנָא הוא הוא for they did not know what it was. וְאַמֵּר מֹשֶׁה לְהוֹן Moshe said to them, הוא לַחְמָא "This is the bread בִּי יְהַב יִי ְלַכּוֹן לְמֵיכָל that Hashem has given you for eating.
- 16. דֵּין פְּתְּבָּמְא דִּי פַּקּיד יָיִ This is the thing that Hashem has commanded, לְּבֵּר לְּפִּוּם 'Gather from it, בְּבַר לְפִּוּם every man according to what he eats עִמְרָא every man omer per head לְגֻלְּבָּלְתָּא according to the number of your souls, בְּבַר לְדִי בְמַשְׁבְּנֵה תִּסְבוּן every man for each person that is in his tent shall you take.' "[20]
- 17. וְעֵבְּדוּ כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל The Children of Israel did so וּלְקָטוּ and they gathered דְאַסְגִּי וּדְאַוְעֵר he who [took] more and he who [took] less[21] —

For other approaches to Onkelos, see Gur Aryeh; Levush HaOrah; Pas'shegen.

19. Rashi explains that the word pmeans "a prepared portion" or "a ration," and the Jews called it by this name because they knew it was a type of food but could not identify it. Rashbam maintains that pmeans "What?" in the Egyptian dialect that they spoke. Onkelos, however, simply renders the word as "manna" — the name that the Jews gave this substance (v. 31) — and does not provide an explanation of what the Jews meant to say (Me'at Tzori; Parshegen). Perhaps, Onkelos understands the verse in line with Or HaChaim, that pm is not

- a regular word, but simply the name that Hashem gave this substance; and when the Jews wondered what this substance was, they meant to say מה הוא ("What is it"), but Hashem caused them to instead say קו הוא ("It is manna") because He wanted them to call it "manna."
- 20. Every head of household should gather the measure of an *omer* a day for each member of his household (*Rashi*; see v. 36 for the definition of an *omer*).
- 21. Some people collected more than an *omer* and some collected less (*Rashi*). Since they collected the manna in the field without a measuring vessel, they were unable to pick exactly an *omer* (*Rashbam*; see also *Mizrachi*).

יח וַבָּמְדּוּ בָּעְמֶר וְלָא הָעְדִיף הַמַּוְרְבֶּה וְהַמַּמְעֶיט לְא
יח וְבֶלוּ בְּעָמְרָא וְלָא אוֹתַר דְּאַסְגִּי וּדְאַוְעַר לָא
הַחְסֶיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקְטוּ: יי וַיְּאַמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם אִישׁ
הַחְסֶיר גְּבֵר לְפוּם מִיכְלֵה לְקָטוּ: יי וַאֲמֶר מֹשֶׁה לְהוֹן אֻנָּשׁ
תַלְיוֹתָר מִמֶּנוּ עַד־בְּלֶּר: בּוְלֹא־שֶׁמְעְוּ אֶל־מֹשֶׁה וְיִוֹתָר אַמְנֵּהּ עַד־בְּלֶּר: בּוְלֹא־שֶׁמְעְוּ אֶל־מֹשֶׁה וְיִּוֹתְר אַמְנֵּהּ עַד־בְּלֶּר: בּוְלֹא־שֶׁמְעְוּ אֶל־מֹשֶׁה וְיִּלְתְר בְּבָּלֵי מִן מֹשֶׁה וְאַשְׁאֵרוּ אָבְלְה עַד־בּּלֶקר וַיָּרָם תְּוֹלְעָים וַיִּבְאַשׁ וַיִּקְצְר עֲלִיהוֹן אֵלְיהוֹן גְּלְיִים מִמֶּנְנִּה עִד צַפְּרָא וּרְחֵשׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגוֹי עְלֵיהוֹן גְלִיהוֹן גְּלְיְיִה מִנְּה עַד צַפְּרָא וּרְחֵשׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּרְגוֹי עְלֵיהוֹן מִשֶּׁה: בּא וֹלְקָטוּ אַתוֹ בַּבְּלֶקר בַּבּבְּקֶר אָישׁ בְּפִי אָכְלְוֹ מִשְׁה: יִתָּה בִּצְפַר בִּצְפַר בְּצִפֵּר וְנְיִלְּה מְשִׁה מִיכְלֵה וֹ מִשְׁה: בּא וּלְקֵטוּ וִתָּה בִּצְפַר בּצְפַר גְּבָּר לְפוּם מִיכְלֵה מִשְׁה: בּא וּלְקָטוּ וִיתָה בִּצְפַר בִּצְפַר בְּצִפֵּר וְיִבְיִים מִשְּׁה בִּבְיִים וְיִתָּה בִּצְפַר בִּצְפַר וּנְיִים בְּיִיִּים בְּיִילְיִם וּ אִיִּלְטְוּ אָם וּבְיִים בְּבִּיִים וְיִבְּלְיוֹף אִים בְּבְּיִים וּבְיִיִּיִם בְּבְּבְּיִם וּיִתְה בִּצְּבְרָא וּרְחֵשׁ רִיחֲשָׁא וּסְרִי וּבְּבָּוּ אָרִלְּיִים מִיכְלֵה בְּבִּבְּיִם מִיכְלֵה בְּבְּבֵּים בְּצְפֵּר בְּצְפֵר וְבִּים בְּבְּבֵּר לְּבִּים מִיכְלֵה בְּבִּבְּים בְּבִּים בְּיִבְּים בְּיִבּים בְּבְּבְּים בְּבִּים מִיכְלֵה בְּבִים בְּיִים בְּעִים בְּיִבְּיִים בְּבִים בְּיִבְּיִם בְּיִבְּיִים בִּבְּיִבְּיִים בְּיִים בְּבְּבְּים בְּבְּיִבּים בְּבְּבְּיִבְּים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִיבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּבְּיִים בְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִבְּבְּים בְּבְּבְּים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּיוּים בְּיוּבְיוּים בְּיִבְּיִים בְּיוֹים בְּיִים בְּיוּבְיים בְּיִבְּיִים בְּיִּים בְּיוּבְּים בּיוּבְיים בְּיִים בְּיוּה בְּיוּבְיּים בְּיוּבְיוּים בְּיוּים בְּיוּבְיוּים בְּיוּב

(ב) וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים. דָּמָן וַמְבִּירָס (שמות רבה כה, י): וַיָּרֶם ֹ הְבְּמִישׁ וְלְבְּסוֹף הְמְלִישַ, בְּטִגְיוַ שְׁבֶּמְתֵּר "וְלֹח הְבְּחִישׁ וְרָמֶה לֹחׁ תוֹלַעִים. לְשׁוֹן רָמֶה: וַיִּבְאַשׁ. הַרִי זֶה מִקְרָח הָפּוּךְ, שַׁבְּמִתְלָּה הַיָּמָה בּוֹ" (להלן פסוק כד), וְכַן דְּרָךְ כָּל הַמַּתְלִישִׁים (מכילמת):

— CHUMASH TRANSLATION —

¹⁸and they measured in an omer and whoever took more had nothing extra and whoever took less was not lacking; every man according to what he eats had they gathered.

¹⁹Moshe said to them, "No man may leave over from it until morning." ²⁰But they did not obey Moshe and people left over from it until morning and it became infested with worms and stank; and Moshe became angry with them. ²¹They gathered it morning by morning, every man according to what he eats,

- ONKELOS ELUCIDATED -

- 18. יְכְלוּ בְעָמְרָא and when they came home they all measured what they had gathered in a vessel that held an omer, יְלָא הַיִּאָרָא and discovered that whoever [took] more had nothing extra יּוְמֵר לָא חֲטָר and whoever [took] less was not lacking; אָבֶר לְפוּם מִירְלֵה לְקָטוּ every man according to what he eats had they gathered. [22]
- 19. וַאָמַר מֹשֶׁה לְהוֹן Moshe said to them, אֶנֶשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּהּ Moshe said to them, אֶנֶשׁ לָא יַשְׁאַר מִנֵּהּ "NO ONE may leave over from [the manna] until morning."[23]
- 20. יְלָא קַבִּילוּ מִן מֹשֶׁה But they did not obey Moshe יְאַשְּאָרוּ and Certain Men left over from it until morning, מַנְּהָיָא מִנָּה עַד צַפְּרָא and it became infested with worms and stank; שׁ הַ בְּיִהְשׁ רִיחֲשׁ הוֹן מֹשֶׁה and Moshe became angry with them.
- 21. וּלְקָטוּ יָתֵה בִּצְפַר בִּצְפַר They gathered it morning by morning, בַּר לְפוּם מֵיכְלֵה every man according to what he eats,
- 22. Miraculously, no matter how much anyone picked in the field, when he came home it measured exactly an *omer* for each member of the household (*Rashi*).
- 23. This did not obligate them to finish all the manna, but rather, to discard anything that was left uneaten and not hoard it. They were required to have complete faith that Hashem would provide their needs each and every day (*Ibn Ezra*).

In verses 16 and 18, Onkelos translated אָבֶר (גָּבֶר גּבּ אִרשׁ, man, but here he translates it as אָבָשׁ, person, or one, which includes women (see above, 10:23 note 29). This is because the men went out to the field to gather manna, but the men and the women were prohibited

to leave over any manna until morning (Nefesh HaGer, Mavo, pp. 1-2; Parshegen).

- 24. These were the villains Dasan and Aviram (Rashi; Targum Yonasan). Onkelos alludes to this by rendering the Hebrew אָבְרֵיאָ (men, or people), as אָבְרִיץ, "the" men rather than בְּרְרִין, men (see Pas'shegen; Beurei Onkelos; Parshegen).
- 25. *Rashi* notes that the verse does not relate the events in order, for food that spoils begins to stink before it becomes wormy. *Ramban* argues, however, that it was in any event miraculous for the manna to become wormy after only one day, so perhaps it actually became wormy first and stank afterward.

ּוְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמֶס: כּב וַיְהֵי | בַּיּוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקֶטוּ לֶחְםׂ וּמָה דְמִשְׁתָּאַר מִנָּה פָּשָׁר: כּב וַהֲנָה בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה לְקֶטוּ לַחְמָא עַל אַפֵּי חַקְלָא כַּד חַמָא עַלוֹהִי שִׁמִשָא

מִשְׁבֶּׁה שְׁבֵּי הָעֻמֶּר לֱאֶחֶד וַיָּבֹאוֹ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעַדְּה וַיַּגָּידוּ
על חַר הְּבִין הְבִין עִמְרָא לְחַד וַאֲתוֹ כָּל רַבְּרְבִּי כְּנִשְׁהָא וְחַנִּיאוּ
לְמֹשֶׁה: בּג וַיִּאמֶר אֲלֵהֶׁם הוּא אֲשֶׁר הָבֶּר יהוֹה שַׁבָּתְוֹן
לְמֹשֶׁה: בּג וַאֲמֵר לְהוֹן הוּא דִי מַלִּיל יִיָ שְׁבָּתָא
שַׁבַּת־קְּבָשׁ לַיהוָה מָחֶר אֵת אֲשֶׁר־תֹאפוּ וְאָת
שְׁבַת־קְּבָשׁ לַיהוָה מָחֶר אֵת אֲשֶׁר־תֹאפוּ וְאָת
שְׁבַת קוּרְשָׁא בְּדָם יִיָּ מְחָר יִת דִּי אַתּוֹן עֲתִידִין אֵיפּוּ וְיָת
שְׁבַת קוּרְשָׁא בְּדָם יִיָּ מְחָר יִת דִי אַתּוֹן עֲתִידִין אֵיפּוּ וְיָת
לְמִיפָּא

י"בר

וְרָיחַ] (תנחומא ישן כד): וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה. שְׁאָלוּהוּ מַה הַיּוֹס מִיּוֹמִיס, וּמִּפְּחֹן יֵשׁ לְלְמוֹד שְׁעֲדֵייִן לֹא הְגִּיד לָהֶס מֹשֶׁה פָּרָשַׁת מִיּיֹמִיס, וּמִּפְּחֹן יֵשׁ לְלְמוֹד שְׁעֲדֵייִן לֹא הְגִּיד לָהֶס תֹשֶׁה פִּרְשַׁת שַׁבְּּח, שֻׁבְּּמִ, שֻׁבְּּלְטָיָה לוֹמֵר לָהֶס "וְהָיָה בִּיּוֹס הַשִּׁשִׁי וְהַבִּינוּ וגו'" (לעיל שְׁבִּח ה), עַד שְׁבָּעְיִיתִי לוֹמֵר לָכֶס. וּלְכַךְ עֲנָשׁוֹ הַבְּמוֹב, שְׁאָמֵר לוֹ "עַד אָנָה מַתְּבְּּמֶס" (להלן פסוק כח), וְלֹא הוֹלִיאוֹ מִן הַבְּלֶל (שמוח רבה כה, מֹלְבְּשֶׁר תֹאבּוּ אֲשֶׁר תֹאבּוּ מֵה שְׁלַפֶּס רוֹלִיס לְבָּשֵׁל מִמֶּנוּ בּבַּמִל מִמֶּנוּ בַּבָּמִל מִמֶּנוּ בּבַּמִל מִמֶּנוּ בּבְּמוֹל מִמְנוּ בּבּשְׁל הִמְנוּ בּבּמִל מִמֶּנוּ בּמִינוּ לְבַּבְּשׁל מִמְנוּ בּמִינוּ לְבַבְּשׁׁל מִמְנוּ בּמִינוּ לְבַבְּשׁׁל מִמְנוּ בּמִינוּ לְבַבְּשׁׁל מִמְנוּ במחים בּשְׁלוּ הִיּוֹס. לשׁוֹן אפִייה נוֹפל בּלְחַס, וּלֹשׁוֹן בּישִׁוֹל בתבשׁיל:

— CHUMASH TRANSLATION —

and when the sun grew hot it melted.

²²It happened on the sixth day that they gathered a double [portion of] bread, two omers for each individual; and all the leaders of the assembly came and told Moshe. ²³He said to them, "This is what Hashem has spoken; tomorrow is a rest day, a holy Shabbos to Hashem. Bake what you will bake

— ONKELOS ELUCIDATED -

וּמְה רְמִשְׁתְאַר מְנֵּה עַל אַפֵּי חַקְלָא — AND WHATEVER WAS LEFT OF IT UPON THE SURFACE OF THE FIELD^[26] — שְׁמְשָׁא פָּשָׁר when the sun grew hot over it, it melted.^[27]

22. יַּחֲיָהְ בְּיוֹמָא שְׁתִיתָּאָה — It happened on the sixth day, Friday, יְּחֲיִן בְּיוֹמָא עַל חַד הְּרֵין — that they gathered twice as much bread as usual, הְּרֵין עָמְרָא לְחַד — two omers for each individual; בּשִּׁה — two omers for each individual; בּשִּׁה — and all the leaders of the assembly came — יְחַוּיִאוּ לְמֹשֶׁה — and told Moshe, wondering why this had occurred. [29] [23. בַּאַמָּר לְהוֹן — the said to them, יַּיְ מְלֵּיל יִיִּ — the said to them, יַּחְבָּת לְּהוֹן — "This is what Hashem has spoken; הוא דִּי מְלִיל יִיִ מְחָר — tomorrow is a rest day, a holy Shabbos before Hashem. יְּיִ מְחָר — That which you were Going to bake for consumption today and tomorrow, אַפּר — bake today, תִּיִּי — bake today, תִּיִּי

^{26.} Onkelos adds this clause to clarify that only what was left on the ground melted, not what they gathered for food.

^{27.} The melted manna flowed away in rivulets and was drunk by gazelles and deer. When members of other nations trapped those animals and ate them, they tasted in them the flavor of the manna and realized the prominence of the Jewish people (*Rashi*).

^{28.} They gathered the same amount of manna as they did every day, but when they measured it in their tents

they discovered twice the usual amount (Rashi; see note 8 above).

^{29.} Moshe had not yet conveyed to them Hashem's teaching (in v. 5) that on Friday they would receive an extra portion of manna for Shabbos. That is why he responded (in the coming verse), "This is what Hashem has spoken," i.e., at an earlier time. Hashem later admonished Moshe for this omission, for when some Jews went out to gather manna on Shabbos, Hashem said (v. 28), "How long will you refuse [בַּאַמָּבְּתָּבְּן plural "you"] to

אָשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ וְאָת בָּל־הָעֹדֵׁף הַנִּיחוּ לָבֶם לְמִשְׁמֶּרֶת דִּי אַתּוֹן צֶתִּיִדִין ְבַּשִּׁילוּ וְיָת בָּל מוֹתָרָא אַצְנֵעוּ לְכוֹן לְמִשְּׁתֶּ לבשלא

עַד־הַבְּקֶר: כּדְ וַיַּנְּיְחוּ אֹתוֹ עַד־הַבּׂקֶר בַּאֲשֶׁר צִוְּה מֹשֶׁה וְלְא
עַד צַפְּרָא: כּד וְאַצְנֵעוּ יָתָהּ עַד צַפְּרָא בְּמָא דִי פַּקִּיד מֹשֶׁה וְלָא
הַבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־הָיְתָה בְּוֹ: כּה וַיְּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלְּוֹהִי יוֹמָא דֵין
סְרִי וְרִיחֲשָׁא לָא הֲנָה בֵּהּ: כּה וַאֲמֵר מֹשֶׁה אִכְלְּוֹהִי יוֹמָא דֵין
בְּיִּ־שַׁבָּת הַיְּוֹם לַא תִמְצְאֻהוּ בַּשְּׂבָה:
בְּשְׂבָה:
בִּיְיִם יִיְ יוֹמָא דֵין לָא תִשְׁבְּתֻלְּאָהוּ בְּּשְּׁבְיִיעִי שַׁבָּת לְא יְהִיֶּה־בְּוֹ:
בּיִּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לְא יְהִיה־בְּוֹ:
בּיִוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לְא יְהִי הַהְּוֹ:
בִיּוֹם הַשְּׁבִיעָי שַׁבָּת לְא יְהִי הַהְּוֹ:
בּיִוֹם הִשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לָא יְהִי בִהּוּ:
בּיִים הִיּיִם הִלְּבְיִיעִי שַׁבָּת לָא יְהִי בִהּוּ

בַּמָן וְלֹא יֵכֵד עוֹד, אָמֵר לָכֶס "בַּיּוֹס לֹא מִמְּלְאוּהוּ", מַה פַּלְמוּד לוֹמֵר "בַּיּוֹס", הַיּוֹס לֹא מִמְלְאוּהוּ אֲבָל מָמֶר פִּמְלְאוּהוּ (מכילמא): (בו) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת. זַבְּמָ הוּא, הַמָּן לֹא יִהְיֶה בּוֹ. (בו) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת. זַבְּמָ הוּא, הַמָּן לֹא יִהְיֶה בּוֹ. וְלֹא כָּלְא לָרֲבּוֹת יוֹס הַכְּפּוּרִים וְיָמִים עוֹבִים (שם):

לְמִשְׁמֶּרֶת. לִגְיִיזָה: (בה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִבְּלְהוּ הַיּוֹם וגו׳. שַׁחֲרִית שָׁהִיּוּ רְגִילִין לָצִׁאֹת וְלְלְקוֹט, בָּאוּ לִשְׁאוֹל אִס גַצֵּא אִס לְחוּ, אָמַר לָהֶס: אֶת שַׁבְּיָדְכֶס אִכְלוּ. לָעֶרֶב חָזְרוּ לְפָנָיו וּשְׁאָלוּהוּ מֵחּוּ לָצֵאֹת, אָמַר לָהֶס "שַׁבָּת הַיּוֹס". רָאָה אוֹמָס דּוֹאֲגִיס שָׁמָּא פָּסֵק לָצֵאֹת, אָמֵר לָהֶס "שַׁבָּת הַיּוֹס". רָאָה

— CHUMASH TRANSLATION —

and cook what you will cook; and anything extra, leave for yourselves as a safekeeping until the morning. ²⁴They put it away until morning, as Moshe had commanded; it did not stink and there was no infestation in it.

²⁵Moshe said, "Eat it today, for today is Shabbos to Hashem; today you shall not find it in the field. ²⁶Six days shall you gather it, but the seventh day is Shabbos; on it there will be none." - ONKELOS ELUCIDATED -

קּיָת לְבְשְׁלָא — and that which you were Going to cook for consumption on both days, וְיָת בָּל — cook today; וְיָת בָּל — and anything extra that remains from the two omers after you have eaten your fill today, אַצְגָעוּ לְבוֹן לְמֵשְׁרָא עַד צַבְּרָא — STORE for yourselves as a safekeeping until the morning." [30]

24. יְאַנְעָּוּ יָתֵה עֵד צַפְּרָא — THEY STORED IT until morning, אוֹלָא — as Moshe had commanded; יְלָא — it did not stink וְרִיחֲשָׁא לָא הֲוָה בֵּה — and there was no infestation in it.[31]

25. אַבְלוּהִי יוֹמָא בֵּין — Moshe then said to them, אַבְלוּהִי יוֹמָא בִין — for today is "Eat it today, יוֹמָא בִין קָּרָם יְיָ — for today is Shabbos before Hashem; אָבִי שַׁבְּחָגַה בְּחַקְלָא — today you shall not find it in the field.

26. שַּׁהָא יוֹמִין תַּלְקְטְנֵה — Six days shall you gather it, וּבְיוֹמָא — but the seventh day is Shabbos; לָא יְהֵי — on it there will not be any manna."

observe My commandments and My teachings," rather than, "How long will they refuse" [מַמָּנוּן] (Rashi).

30. They were not required to eat one *omer* on Friday and save one *omer* for Shabbos. Rather, they could eat as much of the two *omers* as they desired on Friday, and could prepare as much as they desired for Shabbos. Even if they left more than an *omer* for Shabbos it would remain fresh, and even if they left less than an *omer* it would suffice because it contained Hashem's blessing (*Ramban*; see also *Targum Yonasan*; cf. *Ibn Ezra*).

31. The people did not merely save the manna overnight, but "stored" it [אַצְנַעוּן, i.e., in covered vessels.

Although food tends to spoil more rapidly when covered, the manna stayed fresh. By contrast, v. 20 states that (on a weekday) the people "left over" [אַשָּאָבּרוֹ] some manna until morning, meaning that they left it in the open where it was less likely to spoil, yet it became infested and stank (Meshech Chochmah, Vayikra 22:29).

32. Although Moshe had permitted the people to leave the manna until morning, and they saw that it was not infested, he had not explicitly permitted them to eat it. Thus, they asked Moshe what to do with it, and he permitted them to eat it on *that* day only, since it was Shabbos (*Ramban*; *Ibn Ezra*; see *Rashi*).

בּי וַיְהִי בַּיִּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִצְאָוּ מִן־הָעֶם לִּלְקְּט וְלָא
בִּי וַהְוָה בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה נְפְּקוּ מִן עַמָּא לְמִלְקָט וְלָא
מָצְאוּ: ס בּח וַיְּאָמֶר יהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַהְּיִּנְה מֵאַלְּהָי יִנְ יְמָבְּר מִנְעָה נְמְלְכָּם הַשְׁבְּיּץ לְמִשֶּׁה עַד אִימָתִי אַתּוּן מְּסָרְבִּין אַשְּׁבְּחוּ: כּי רְאוּ בִּי־יהוֹה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבְּה לְמִשֵּׁר מִצְוֹתָי וְתְוֹרֹתְי: כִּי רְאוּ בִּי־יהוֹה נָתַן לָכֶם הַשַּׁבְּה לְמִשְּׁר מִצְוֹתָי וְתְוֹרֹתְי: כִּי חְזוֹ אֲבִי יִיָּ יְהַבּ לְכוֹן שַּבְּתָא עַל־בֵּן הְוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשְׁי לֶחֶם יּנְבִין יוֹמִין תִּיבוּ אֲנָשְּּ עַל־בֵּן הְוּא נָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁמְשִׁי לֶחֶם הְּבִין יוֹמִין תִּיבוּ אֲנָשְּ עַלְבְּתְוּ הַוֹּא יְהָבּוֹ הַנְּעִבְייִ לְּעִבְּר בְּיִנֹם הַשְּבְיעִי: לּ וַיִּשְׁבְּתְוּ מַמְּרְמִוֹ בִּיוֹם הַשְּׁבִיעִי: לּא וַיִּקְרְאוּ בִית־יִשְׂרָאֵל אֶת־שְׁמְוֹ מָּוֹ בְּיוֹם הַשְּׁבְעִי: לּא וַיִּקְרְאוּ בִית־יִשְׂרָאֵל אֵת־שְׁמְוֹ מַנְבוֹ הַשְּׁבְּתְוּ עַמְּה מָנֵּא שְׁבִיעָאָה: לֹּ א וִיּקּרְאוּ בִית יִשְׂרָאֵל יָת שְׁמָה מַנֵּא עַמֵּא בִּינִאָּה: לֹא וֹקּרוֹ בִית יִשְׁרָאֵל יִת שְׁמָה מַנֵּא

נ״א: וֹשְׁבַתוּ

רק"י

תַּחְתָּיוּ. מִבַּּאוֹ סָמְכוּ חֲכָמִים מַּרְבַּע אַמוֹת לְיוֹגֵא חוּן לַפְּחוּם (מכילחא; עירובין נאו, שָׁלֹש לְגוּפוֹ וְאָחָת לְפִישׁוּט יְדַיִם וְרַגְּלֵיִם (עירובין מתו: אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְיקמוּ. חֵבּוּ תְּלְבָּיִם אַמָּה שֶׁל (עירובין מתו: מכילחא, וְלֹא בִּמְפוֹרָשׁ, שַׁאַין פְּחוּמִין חַלָּא מְחִים שַׁבָּת (שם נא: מכילחא, וְלֹא בִּמְפוֹרָשׁ, שַׁאַין פְּחוּמִין חַלָּא

(כח) עַד אָנָה מַאַנְּשָּם. מְשַׁל הֶדְיוֹטְ הוּאָ: בַּהַדִי הוּגְא לָקִי כַרְבָּא (בּבא קמא זּב.), עַל יְדִי הָרְשָׁעִים מִמְנַגִּיון הַכְּשַׁרִין: (בט) רְאוּ. בְּשִינֵיכֶם כִּי ה' בִּכְבּוֹדוֹ מִזְהִיר אָתְכֶם עַל הַשַּׁבָּת, שֶׁהַרֵי גִם גַשַשָּׁה בְּכָל שֶׁרֶב שַׁבָּת לָמֵת לָכֶם לָחֶם יוֹמִיִם: שְׁבוּ אִישׁ

— CHUMASH TRANSLATION —

²⁷But it happened on the seventh day that some of the people went out to gather, and they did not find.

²⁸Hashem said to Moshe, "How long have you refused to observe My commandments and My teachings? ²⁹See that Hashem has given you the Shabbos; that is why He gives you on the sixth day bread of two days. Let every man remain in his place; no man may leave his place on the seventh day." ³⁰So the people rested on the seventh day.

³¹The House of Israel called its name "manna."

- ONKELOS ELUCIDATED

- 27. וְהַוָּה בְּיוֹמָא שְׁבִּיעָאָה But despite Moshe's instruction, it happened on the seventh day בְּבָּקוֹ מִן עַמָּא לְמּלְכָּט that some of the people went out to gather manna, וְלָא and they did not find any.
- 28. אַמֶר וְיָ לְמֹשֶׁה Hashem said to Moshe, עַד אֵימְתֵי אַתּוּן קסְרְבִין — "How long WILL YOU REFUSE^[33] לְמִטֵּר פִּקוֹדֵי — to observe My commandments and My teachings?
- 29. חַוֹּ See אָרִי יִיִּ יְהַב לְכוֹן שַׁבְּתָא that Hashem has given you the Shabbos; אַרִי יִיִּ יְהַב לְכוֹן that is why He gives you בְּיוֹמָא שְׁתִּיתָאָה on the sixth day is why He gives you בְּיוֹמָא שְׁתִיתָאָה the sixth day תִּיבוּ אֲנָש תְחוֹתוֹהִי bread of two days. עָּרָש תְחוֹתוֹהִי Let EVERYONE remain in his place; לָא יָפּוֹלְ אֲנָשׁ מֵאַתְרֵה בְּיוֹמָא NO ONE may leave his place on the seventh day." [35]
- 30. וְנָחוּ עַמָּא בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה So the people rested on the seventh day.
- 31. וקרו בית ישראל יַת שְמֵה מַנָא The House of Israel called

^{33.} By saying "you," Hashem was referring to the people as well as Moshe, as explained in note 29.

^{34.} You can see this with your eyes, since you receive a double portion of manna every Friday (*Rashi*).

^{35.} Understood simply, this verse prohibits going out to gather manna (*Ibn Ezra*). The Sages see it as alluding also to the idea of *techum Shabbos*, which restricts a

person from going more than 2,000 amos from his place of residence on Shabbos (Rashi; see Targum Yonasan; Eruvin 17b). [Onkelos seems to interpret the verse the latter way, since he uses the term אָבָי, person, or one, here. If the reference was to the gathering of manna, he would have said אָבָר, man; see note 23 (Nefesh HaGer; Mavo, p. 1; Parshegen).]

^{36.} Some texts read וֹשֶׁבֶתוּ עָמֵא, so the people observed

וְהֹנְּא בְּזֶרַע גַּדֹ לָבָּן וְטַעְמָוֹ בְּצַפִּיחָת בִּדְבָשׁ: לּבּ וַיְּאמֶר וְהֹנִּא בְּנֻרִע גַּדָּא חָנָּר וְטַצְמֵה בְּאִסְקְרִישָׁוֹן בִּדְבָשׁ: לּבּ וַיְּאמֶר מְשָׁה זָה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָנָה יהוֹה מְלָא הָעָמֶר מִשֶּׁה מְשָׁה זֵה הַדְּבָר אֲשֶׁר צָנָה יהוֹה מְלָא הָעֹמֶר מִמֶּנִּה מְשֶׁה זֵין פִּתְּנָמָא דִּי פַּפְיד יְיָ מְלֵי עֻמְרָא מְנָּה לְמִשְׁרֶ לְמִישְׁמֶרֶת לְדֹרְתִיכֶם לְמֵעֵן וּ יִרְאוּ אֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר לְמִשְׁרָא לְבִייכוֹן בְּקִבְיכוֹן מְאָרֶעְא דְּמִבְּלְיִם: הְיְמֶעְן וּיִרְאוּ אֶת־הַלֶּטֶת מְעָרֶץ מִצְרָיִם: הְיְמֶוֹן יִת לַחְמָא דִּי שְׁמְרָי אִיְכִּוֹן מֵאַרְעָא דְּמִצְרָים: אוֹכִילִית יְּיְכוֹן בְּמִרְבְּרָא בְּאַפְּקוֹתִי יַנְכוֹן מֵאַרְעָא דְמִצְרָים: לְּמִשְׁרָ מְשְׁרָב מִשְׁה אֶל-אַהָרן סֵבּ צְּלְּוֹחִית חֲדָא וְהַב תַּמָּן לֹּבְרְתִיכָּם לְּמִשְׁרָת לְדֹרְתִיכָם: מְשֶׁרָת לְדֹרְתִיכָם: מְשֶׁרָא וְהָב תַּמְּן הְבָּבָּר בְּהְוֹצִיאִיי אֶרְכֶם מֵאֶרֶץ מְלְיִים: לְּמִשְׁכָּר מִשְׁה אָלְיִית מְשָׁה לְּאַבְּרְן סֵבּ צְּלְוֹחִית חְדָּא וְהָב תַּמְן לְבִבִּרְ לְּבְנִי יְהוֹה לְמִשְׁכֶּר מְלְרְתִיכָּוֹן: בְּנָּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוֹה לְמִשְׁמֶר מְוֹן וְהַנָּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְהוֹה לְמִישְׁכָּר מְיִים בְּיִים בְּעִבְּים בְּבְּעִים מְנִים בְּלְבִית מְשָׁה אַבְּלִית מְשְׁה מְבְּרְבְיבּים וְּתִּים בְּבְּבְּים יְתִּים בְּבְּבּים יְיִי לְמִשְׁרָא מִנְּיִי אָמְרָא מִנִּיּא וְאַצְנַע יְתָה בְּבְּר אֹתוֹל לִפְנֵי יְהוֹה לְמִשְׁכָּא מִנְּיִי מְנְיִים בְּיִבּלְים בְּשְׁרְאִים בְּבְּבּים יְיִי לְמְבָּא בְּיִבְּים בְּיִבּים בְּיִים בְּיִבְּים בְּיִים בְּבְיִים בְּיִּים בְּיִים בְּיִבְּים בְּיִים בְּיִבְּים בְּיִים בְּבְּיִים בְּיִים בְּיִים בְּבְּיִים בְּיִּים וְּיִים בְּבְּבְּיִים בְּיִבְּים בְּיִים בְּבְּים בְּבְייִים בְּבְּים בְּיִים בְּבְּים וְיִים בְּבְּים בְּבְּיִים בְּבְיוֹי בְּבְּיִים בְּבְּים בְּבְּבְּיִים בְּבְּבְייִים בְּבְּיִים בְּבְּבְייִים בְּבְּיִים בְּבְּבְּיִים בְּבְּבְּים בְּבְּבְּים בְּיִים בְּיִים בְּבְּים בְּבְּבְּים בְּיִים בְּבְּים בְּבְּים בְּבְּים בְּבְּבְּיוֹם בְּיבְּבְּתְיחִים בְּבְּעְיִים בְּבְּבְּים בְּבְים בְּבְּים בְּבְּים בְּבְּים בְּבְּבְּים בְּבְּבְיוּ בְּבְּבְּי

מוֹכִיקִּם: לָמָה אֵין אָפֶם עוֹסְקִים בַּפּוֹרָה, וְהָם אוֹמְרִים: נַגִּיחַ מְלֵּאְרְפָּנּוּ וְגַעֲטִוֹק בַּפּוֹרָה מֵהֵיכָן נִקְפַּרְגַם, הוֹנִיחׁ לָהֶם נְּלֶגְנֶת הַשָּׁוּ, אָמֵר לָהֶם "הַדּּוֹר אַפֶּם רְאוּ דְּבֵר ה'" וירמיה ב, לא), "שְׁמְעוּּ" לֹא לֶמֶמֵר אֶלָּח "רְאוּ", בָּזֶה נִתְפַּרְנְסוּ אֲבוֹמֵיכָס, הַרְבֵּה שְׁלּוּחִין יֶשׁ לוֹ לַמֶּקוֹם לְּהָכִין מִזוֹן לִירַאָּיו (מכילתא): (לג) צִּבְצֶבָּה. נְלוֹחִית שֶׁל הָכֶם, פְּסַרְגּוּמוֹ: וְהַבַּח אֹתוֹ לִפְבֵּי ה׳. לִפְנֵי הָאָרוֹן. וְלֹא נָאֲמֵר מִקְרָא זֶה עַד שָׁנְבְּבָּה אֹהֶל מוֹעֵד, אֶלָּח שָׁנְכְפֵּב בַּאוֹ בְּפָּרָשָׁת הַשָּׁן: מִדְּבְּרֵי סוֹפְרָיס (עירובין מו.; סוטה ל:), וְעִיקְרוֹ שֶׁל מִקְרָחׁ עֵל לוֹקְטֵי בַּמָן נָאֲמֵר: (לא) וְהוּא בְּזֶרֵע בַּד לָבָּן. עַשֶּׁב שֶׁשְׁל לוֹקְטֵי בַּמָן נָאֲמֵר: (לא) וְהוּא בְּזֶרֵע בַּד לָבָן. עַשֶּׁב שֶׁבְּׁה אַלִּינִר בְּדֹּרְא, וְעָרָע שֶׁל עָגוֹל וְמֵינוֹ נָבְּוֹ, וְסִיּמוֹ כָּבְּן, וְמִינוֹ נִמְשֶׁל לְנַתְע בַּד הָיָה, וְהוּחֹ לָבָן ויומח עבה: בְּצַבְּיִחִת. בָּצַׁק שָׁמְטִבְּנִין אוֹמוֹ בִּדְבָשׁ, וְקוֹרִין לוֹ אִסְקְרִיטִין בְּלָשׁוֹ מִיּלְהְיִבְּי וְקְנִיְהוּ לְּבְּוֹל מִינִי וְלְמִיְהוּ בִּעָּיִהוּ לִבְּיִיהוּ בְּעָּהְהּ בִּימִי יִרְמִיָּהוּ בְּשָׁהִיהִ לְּבְּיִהְ לִּבְרִתִּיבֶם. בִּימִי יִרְמִיָּהוּ, בְּשֶׁהָי, יְרְמִיְהוּ לְּבְרִיתִיבָם. בִּימִי יִרְמִיָּהוּ, בְּשָׁהָיִה יִרְמִיָּהוּ

— CHUMASH TRANSLATION –

It was like coriander seed, it was white, and it tasted like **a** wafer fried in honey. ³² Moshe said, "This is the thing that Hashem has commanded: An omer-full of it shall be as a safe-keeping for your generations, so that they will see the bread that I fed you in the Wilderness when I took you out of the land of Egypt." ³³ Moshe said to Aharon, "Take one jug and put an omer-full of manna into it; **place** it before Hashem for a safe-keeping for your generations."

- ONKELOS ELUCIDATED -

its name "manna." וְהוּא כְּבַר וְרֵע גִּדָּא חָוָר — It was round like coriander seed, but it was white, שְׁטֵעֲמֵה בְּאִסְקְרֵיטָוָן בִּדְבָש — and it tasted like WAFERS fried in honey.[37]

32. ואמר משה — Moshe said, דין פּתגָמָא די פַקּיד יִיַ — "This מְלֵי עמרא is the thing that Hashem has commanded: — An omer-full measure of [the manna] – למטרא לדריכון shall be set aside as a safekeeping for your generations, בדיל יַת לַחָמַא דִּי אוֹכֵילִית יַתְכוֹן בְּמַדְבְּרָא so that they will see ____ — the bread that I fed you in the Wilderness בָּאַפָּקוֹתִי יָתְבוֹן בְּמָאַרָיִם — when I took you out of the land of Egypt."[38] 33. ואמר משה לאהרן — Moshe said to Aharon, וָהַב תַּמָּן מְלֵי עִמְרַא הַדָּא — "Take one earthenware jug - and put an omer-full of manna into it: וַאַצְנַע יַתֶה קַדָם יִיַ - STORE it before Hashem, near the Aron in the Holy of Holies, ביכון – as a safekeeping for your generations."[39]

Shabbos; meaning, they rested for the sake of the mitz-vah (Marpei Lashon; see Chelek HaDikduk).

37. אָסְקְרִיטָוּן are wafers made from loose batter and fried in honey (Rashi here and to Pesachim איי בייהוּ (ב. Radak, Shorashim ע' צפ צפו אייטין; Meleches Shlomo, Challah 1:4; Marpei Lashon).

38. Centuries later, when the prophet Yirmiyahu rebuked the Jewish people for not devoting enough

time to Torah study, and they retorted that they were busy earning their livelihood, he showed them the jar of manna that had been put away and said, "This is how your ancestors were sustained! Hashem has many ways to provide for those who fear Him" (Rashi). Miraculously, the manna that was put away for safe-keeping never spoiled (Ibn Ezra).

39. Moshe said this to Aharon after the Mishkan was

לר כַּאֲשֶׁר צָנָּה יהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּנִּיחַהוּ אֲהַרֶּן לִּפְנֵי הָעֵרֶת

לר כְּמָא רִי פַּקּיד יְיָ לְמֹשֶׁה וַאַצְנְעֵהּ אַהְרֹן קֵּדָם סְהַרוּתָא

לְמִשְׁמֶרֶת: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכְלוּ יֶת מַנָּא אַרְבְּעִים שְׁנָּה לְמִשְׁרָא: לה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲכְלוּ יֶת מַנָּא אַרְבְּעִים שְׁנִין שְׁנִין

עַר־בּאָם אֶל־אָרֶץ נוֹשֶׁבֶת אֶת־הַמָּן אֶכְלוּ עַר־בּאָם אֶל־קְצֵה

עַר־בּאָם אֶל־אָרֶץ נוֹשֶׁבֶת אֶת־הַמָּן אֲכְלוּ עַר־בּאָם אֶל־קְצֵה

עַר־בּאָם הוֹא: לוּ וְעָמְרָא יָתִיבְּתָא יָת מַנָּא אֲכֵלוּ עַר דִּאֲתוּ לְסִיפִּי אָרֶץ בְּנָעַן: לוּ וְעָמְרָא חַר מוֹ עַסְרָא הוּא: בּ

אַרְעָא דִּכְנָעַן: לוּ וְעָמְרָא חֵר מוֹ עַסְרָא הוּא:
בּתלִת סאיז

נ״א: דְעֵלּוּ*

י"כן

בְּנָעֵן. בִּמְתַּלַת הַגְּבוּל קוֹדֶס שָׁטָבְרוּ אֶׁת הַיַּרְדֵּן, וְהוּאׁ עַרְבוֹת מוֹאָב נִמְלְאוּ מַכְּחִשִׁין זֶה אֶת זֶה. אֶלֶּל בְּעַרְבוֹת מוֹאָב בְּשָׁמִת מֹשְׁה בְּשְׁבְּעָה בַּאָרָר בָּסֵק הַמָּן מִנִּירֵד, וְנִסְמַּבְּקוּ מִמָּן שֶׁלֶּקְטוּ בּוֹ מִשְׁה בְּשִׁבְּר מְמִן שֵּלְירֵד, וְנִסְמַבְּקוּ מִמָּן שֶׁלֶּקְטוּ בּוֹ בִּיוֹס עֵד שָׁהְקְרִיבוּ הָעוֹמֶר בְּשָׁשֶׁה עָשָׁר בְּנִיסְן, שְׁכָּבְּר הָאָרֶן מִמִּמְקַר הַבָּפֶּסְח" (יהושע ה, יחֹ, קידושין שס): (לו) עֲשִׂרִית הָאֵיפָה. הָמִיפָה שָׁלֹשׁ סְחִיון, וְהַפְּשׁׁה שַׁשָּׁר קַבִּין, וְהַלּוֹג שִׁשְׁה בִּילִים. נְמְנָלְה וַלְמַנְחוֹת (עירובין פּגֵּי: בִּינִיס וְחִוֹמֶשׁ בִּינְה, וְהַוּא שִׁיעוּר לְחַלֶּה וַלְמַנְחוֹת (עירובין פּגַּי:

(לה) אַרְבָּעִים שָׁנָה. וַבְּלֹח חָפֵר שְׁלָּדִיס יוֹס, שֶׁבְּרֵי בַּחְמִּשֶׁה טָּלֶר בְּחָיִי יוֹס, שֶׁבְּרֵי בַּחְמִּשֶׁה טָּלֶר בְּחִייִ יְרָד לָהָס הַמָּן מְּחִלְּה וּבַחַמִּשְׁה טָּלֶר בְּנִיפֶן פָּפַק, שְׁנֵּר "וַיִּשְׁבּר הַיִּי יְרָד לָהָס הַמָּן מְתִּלְרָת" (יהושע ה, יבּו. חֻׁלְּלֹח מַגִּיד שֶׁבְּלְתוֹ שֶׁהּוֹיִיוֹ שְׁבָּרְוֹ מְמָּבְרָת טָשָׁמוּ בָּהָס טַעֵּס מָן (קְדושון לֹח.: אֶל אֶרֶץ נוֹשְׁבָרת. לְחַבֵּר שָׁבְרוּ עָׁת הַיִּרְדֵּן, וּשְׁחֹבֶר הְיִּלְּהְּ בְּיִלְ מִמְּנְרָה שָׁר שְׁבָּרְה שָׁבְר הַבְּיִרְן מִיוּשְׁבָּת וְטוֹבָה, שֶׁבֶלְתְּי (דברים ב, כה). וְטַרְגּוּס שֶׁל הִעְּבְּר הִיִּבְּוֹם מְּעִבְּר הִיִּבְּר בְּעִבְר הַבִּיר בְּיִר בְּיִבְּים מְּעָבְר הַיִּבְּים בְּבִּר בִּיִר הַבְּיִבְּוֹ הַשְּׁבִּת הָתְּבְּר בְּיִבְּים מְּעֵבְר הַיִּבִים בְּבִּר בִּיִּבְּן הַשְּׁבִּת בְּיוֹ בְּבִר בְּעַבְר הַיִּיִבְּן" (דברים ב, כה). וְטַרְגּוּם שֵּׁבַר בִּיִּבְדֵן הַשִּוֹבְת בְּיִבְּר בְּעָר לִעְבָּר הַיִּיבְּבָּן בְּעִבר הַיִּבְּבִּר הְּיִי בְּעָבר הַיִּבְּבְּר בְּיִבְּעִים הְשַבְּה הְּבִיי בְּיִבּים בְּעִבְּר הִיִּיבְּבוּן בּבִּרְבּוּה בְּעִבר הַיִּבְּבְּן הְשִׁבְּת בְּבִיי בְּבִּבְּר בְּיִבּיוֹ בְּיִבּבְים בְּעִבְר הַיִּבְּים בְּעבר הַבִּירְבוּן בְּישׁוּבְּם הְּבִיי בְּבִיי בְּבִּים בְּבּביי בִּיבִיים בְּעִבּר הַבִּיבִיים בּיִבּבים בּיב בּיביים בְּבִיים בְּעבר הַבִּיבִיים בְּיוּבּביים בּיִבְּבִיים בְּבִיבים בְּבִיים בְּבִיים בּיִבּביים בּיביים בּיִּר בִּישְׁבִּר בִּיבִיים בְּבִיים בְּיבִירְבִּן בְּיִיבִּים בְּבִיבְּים בְּבִיבְּים בְּבִיבְים בִּיבִיים בּיִבּים בּיִבּים בּיביים בּיִבּים בּיבּים בּיִבּים בִּיבּביים בּיבּים בּיבּים בּיבּים בּיבּים בּיבּים בּיבּים בְּיבּים בְּיבִים בְּיבּים בְּיבּים בְּיבִּים בְּיבְּים בְּיבִיבְּים בְּיבְּיבְּים בְּיבִּיבְם בְּבִּיבְּים בְּיבְּבְים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבּיבְּים בְּיבִים בְּיִים בְּיִבּים בְּיבּים בְּיבְּים בְּיבּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּבְּים בְּיבְּים בְּיבְּים בְּיבְּיבְים בְּבְּיבְיבִים בְּיבְּים בְּיבְי

— CHUMASH TRANSLATION -

³⁴As Hashem had commanded to Moshe, Aharon placed it before the [Aron of] Testimony as a safekeeping. ³⁵The Children of Israel ate the manna for forty years, until their arrival in an inhabited land; they ate the manna until their arrival at the edge of the land of Canaan. ³⁶The omer is a tenth of an ephah.

- ONKELOS ELUCIDATED -

34. בְּמָא דִי פַקּיד יְיִ לְמּשֶׁה — As Hashem had commanded to Moshe, אבָרוֹ בְּרָם סְהַדוּתָא — Aharon STORED IT before the Aron of Testimony בְּמַשְּׁרָא — as a safekeeping.

35. וְבְנֵי יִשְׂרָאל אֲכָלוּ יָת מַנָּא אַרְבְּעִין שְׁנִין — The Children of Israel ate the manna for forty years, עֵד מֵיתִיהוֹן לְאַרְעָא — until their arrival in an inhabited land; יָת מַנָּא יִת מַנָּא — they ate the manna אֲכָלוּ — they ate the manna אֲכָלוּ — until THEY ARRIVED at the edge of the land of Canaan. [42]

36. אָעְמֶרָא בּתְלֶּת — The measure of an omer חַד מון עַסְרָא בָּתְלֶּת — is one-tenth of THREE SE'AHS. [43]

built, but the verse is written here because it pertains to the manna (*Rashi*).

- 40. The Torah often states בַּאָשָׁר צְּוָה ה׳ ״אָת״ מֹשֶׁה as Hashem had commanded Moshe, which Onkelos renders בְּמָא דִי פַּקִּיד יִי לְוָת מִשְׁה but this is the only place where it says מְשָׁר צְנָה ה׳ ״אָל״ מֹשֶׁה as Hashem had commanded "to" Moshe, which Onkelos renders בְּמָא דִי פַּקִיד See Haamek Davar for a possible explanation.
- 41. Some texts read ער דְעַלוּ, until they entered. See Pas'shegen.
- 42. I.e., until they reached the bank of the Jordan River, which was the border of Canaan. This seems to contradict the beginning of the verse that states "until their arrival in an inhabited land," meaning until they had *entered* the land of Canaan. The explanation is that the

manna stopped falling on the 7th of Adar, when Moshe passed away, and at that time they were on the bank of the Jordan. But the manna they gathered that day lasted them more than another month, until the 15th of Nissan. They then made the first *Omer*-offering on the 16th and became permitted to eat from the new crop of grain of the Land, as stated in *Yehoshua* 5:11-12 (*Rashi*; see there for further discussion; cf. *Ibn Ezra* to v. 13).

43. An ephah equals three se'ahs. Since the se'ah was a more familiar measure in his time, Onkelos renders משרית הָאִיפָה (a tenth of an ephah) as "a tenth of three se'ahs."

A se'ah has the volume of 144 eggs, so three se'ahs have the volume of 432 eggs. The omer thus equals the volume of 43.2 eggs. This is the minimum measure of dough that is subject to the obligation of challah (see Rashi).